

Rotterdams historische schatten

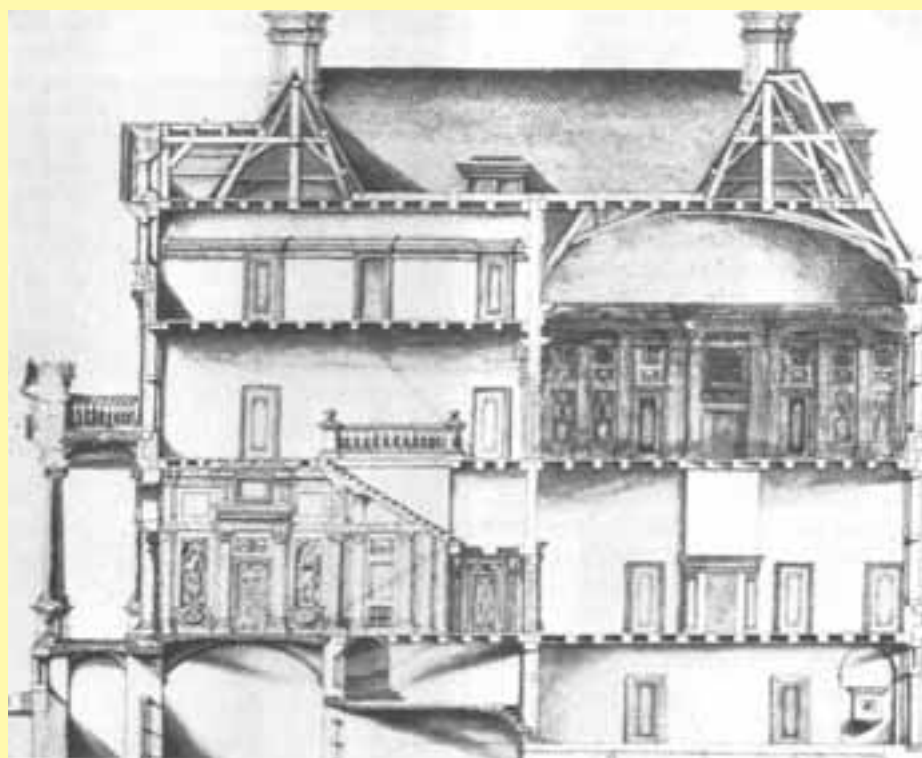
Voor Rotterdam is 1986 museumjaar. Het nieuwgebouwde Maritiem Museum, het ingrijpend gerenoveerde Museum voor Volkenkunde en het Historisch Museum in het gerestaureerde Schielandshuis openen dit jaar hun deuren. Het zeventiende-eeuwse Schielandshuis was aanvankelijk het bestuursgebouw van het Hoogheemraadschap van Schieland. Ruim driehonderd jaar later blijkt het monument een ideaal onderkomen voor het Historisch Museum.

Zonder water zou wereldhaven Rotterdam niet zijn wat ze is. Maar om te zeggen dat het water overal welkom is, zou te ver voeren. Een vijf meter hoge zeedijk beschermt de stad en de wijde omgeving tegen al te enthousiast oprukken daarvan. Krachtige gemalen zorgen voor een regelmatige lozing van overtollig water uit de polders achter de dijk.

Ruim zevenhonderd jaar zorgt het Hoogheemraadschap van Schieland voor deze waterbeheersing. Zevenhonderd jaar geleden was de Schielandse Hooge Zeedijk een stuk lager (ongeveer NAP + 1,40 m) en maalden de molens minder krachtig. Het onderhoud van de dijk was toegewezen aan de direct belanghebbenden, de grondbezitters en de polders. De werkzaamheden aan de dijk stonden onder toezicht van de dijkgraaf en de hoogheemraden. Dit gezelschap, waartoe men slechts kon toetreden mits 'welgeboren' en in het bezit van 'een zekere

gegoedheid', reed enkele malen per jaar in koetsen over de dijk voor het afnemen van de 'Schouw'. Werd daarbij geconstateerd dat de dijk niet goed was onderhouden, dan stond de heren een scala van boetebepalingen ter beschikking om de dijkplichtige alsnog tot grotere activiteit aan te zetten. Dat kon variëren van een eenvoudige boete tot een drinkgelag op kosten van de nalatige.

Niet iedere grondbezitter kon zich duur dijkonderhoud veroorloven. De armlastige grondbezitter kon onder zijn verplichtingen uitkomen door het 'spadesteken': een ceremonieel waarbij de dijkplichtige in zijn ondergoed op de dijk stond en met de hand op de spade tegenover de dijkgraaf zwoer niet aan zijn verplichtingen te kunnen voldoen. Hij verloor daarmee zijn grond, want degene die de spade uit de grond trok, werd de nieuwe eigenaar en verplichtte zich tot het onderhouden van de dijk.

*Lengtedoorsnede
van het Schielandshuis
naar een tekening van
Jacob Kortebant (1731)
(foto: Schielandshuis)*

Schielandshuis

De bijeenkomsten van het Hoogheemraadschap werden aanvankelijk gehouden op het slot van een van de adellijke leden. Met het toenemen van de werkzaamheden groeide de behoefte aan een eigen bestuursgebouw. Daarin werd in eerste instantie voorzien door bestaande panden in de stad. In de rijke zeventiende eeuw besloot het Hoogheemraadschap tot de bouw van een nieuw - wel zeer deftig - onderkomen: het Schielandshuis. De bouwgrond - een voormalige vuilnisbelt, later ingericht tot 'magere beesten- en paardenmarkt' - werd door het stadsbestuur gratis ter beschikking van het Hoogheemraadschap gesteld. De bekende Nederlandse bouwmeester Pieter Post en de koopman, amateur-architect en schilder Jacob Lois tekenden de bouwplannen voor het kapitale pand. In 1662 gingen 730 heipalen de grond in. Drie jaar later torsten deze 'lange masten' het nieuwe Schielandshuis, een zeer ruime accommodatie, waaraan ook 'acht beddecameren met alle bedenckelijcke benodigheden' niet ontbraken.

Met de bouw greep het Hoogheemraadschap hoog. Het moest diep in de beurs tasten en zag nauwelijks kans om het gebouw optimaal te benutten. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat het gebouw regelmatig werd uitgeleend aan het stadsbestuur. Het Schielandshuis voldeed, beter dan het te kleine stadhuis, aan de representatiedoel-einden van de stad. Allerlei ontvangsten vonden daarom plaats in het pand van het Hoogheemraadschap. In 1811, bij de komst van Napoleon, was het Schielandshuis bijvoorbeeld de meest voor de hand liggende plek voor een keizerlijke logeerpunt. In de jaren twintig van de negentiende eeuw, tijdens de verbouwing van het stadhuis, fungeerde het Schielandshuis als tijdelijk stadhuis.

Boymans

Zowel de gemeentelijke als de rijksoverheid, de Rooms-Katholieke kerk, de Nutsspaarbank en de Nederlandse Bank toonden belangstelling om het gebouw te betrekken. De Gemeente Rotterdam slaagde uiteindelijk in die opzet en kocht in 1840 het Schielandshuis voor het luttele bedrag van vijftigduizend gulden. Het Hoogheemraadschap verhuisde naar een goedkoper pand in de Korte Hoogstraat. In het Schielandshuis werd de kunstcollectie van Frans Jacob Otto Boymans

tentoongesteld. Deze verzamelaar die in 1847 overleed, wees Rotterdam aan als enige erfgenaam van een schitterende collectie schilderijen, prenten, tekeningen, Chinees en Japans porselein. Daarmee legde Rotterdam de basis voor het huidige museum Boymans-Van Beuningen.

In 1864 werd het nog jonge museum geteisterd door een felle brand op de bovenverdieping, waardoor het gebouw grote schade opliep en een deel van de collectie verloren ging. Bij de herstelwerkzaamheden werd weinig rekening gehouden met de oorspronkelijke zeventiende-eeuwse vorm van het gebouw. Zo werd het hoge leistenen dak vervangen door een constructie van hout, gietijzer en glas. Daardoor kwam niet alleen meer licht in het museum, ook het hemelwater wist een weg te vinden via de verre van solide dakconstructie. Zowel lekkage als brandgevaar bleven de veiligheid van de collectie bedreigen.

Restauratieplannen

Toen museum Boymans in 1935 verhuisde naar een nieuw pand, viel het besluit tot restauratie van het Schielandshuis. Die restauratie werd echter door het bombardement van 1940 abrupt onderbroken. De hele binnenstad van Rotterdam was een grote onoverzichtelijke puinhoop en restaureren van een museum was wel het laatste waaraan men dacht. De wederopbouw van de stad vroeg alle aandacht.

Pas vele jaren na het verwoestende bombardement, toen de laatste littekens eindelijk waren weggewerkt, kwam de mogelijke restauratie weer ter tafel. Alle betrokkenen onderschreven de noodzaak van restaureren. De wijze van restaureren bleef echter lang een punt van discussie. Het zeventiende-eeuwse Schielandshuis was met zijn tijd meegegaan en had door vernieuwingen en toevoegingen - vooral na de brand van 1864 - een negentiende-eeuws gezicht gekregen. Bij restauratie poogt men uiteraard het historisch erfgoed zoveel mogelijk te behouden.

De vraag was hier: welk. De nieuwe gebruiker, het Historisch Museum, gaf er de voorkeur aan het Schielandshuis in haar oorspronkelijke zeventiende-eeuwse glorie te herstellen, dus met het hoge leistenen dak en met de zandstenen gevels. De belangrijkste financier van het project, De Rijksdienst voor de Monumentenzorg,

voelde aanvankelijk meer voor behoud van het negentiende-eeuwse uiterlijk.

Herstel van de oorspronkelijke situatie was moeilijk, zo niet onmogelijk, omdat de oorspronkelijke bouwtekeningen ontbraken. In de achttiende eeuw had Jacob Kortebrant weliswaar nieuwe tekeningen gemaakt, maar het was nog maar de vraag of die een juist beeld van de oorspronkelijke situatie gaven.

Uit het incomplete archief van het Hoogheemraadschap Schieland werden daarom zoveel mogelijk gegevens gesprokkeld om de betrouwbaarheid van de tekeningen vast te stellen. Bovendien verrichtte men opmetingen in het gebouw en ontdeed men de gevel hier en daar van haar pleisterlaag. Daarbij werd vastgesteld dat Kortebrants tekeningen verbluffend correct waren en dus als basis voor de restauratie konden dienen. De tekeningen bleken van doorslaggevende betekenis bij de besluitvorming. De Rijksdienst voor de Monumentenzorg ging vervolgens akkoord met herstel van het zeventiende-eeuwse uiterlijk.

Oude Glorie

In 1981 werd het Schielandshuis ontdaan van zijn negentiende-eeuwse pleisterwerk, een spannend karwei, waarbij men op allerlei verrassingen kon stuiten. Die verrassingen bleven niet uit. Allerlei zeventiende-eeuwse elementen kwamen tevoorschijn en de kelder en het souterrain bleken in nog vrijwel ongeschonden staat.

Naast meevallers moesten de restaurateurs ook rekenen met flinke tegenvallers. Alle balklagen moesten worden vernieuwd en de kwaliteit van het metselwerk liet zoveel te wensen over dat men besloot de buitenzijde nieuw op te metselen. Als men daarbij bedenkt, dat ook het dak werd vernieuwd, is het niet vreemd dat de totale restauratie even lang heeft geduurd als de oorspronkelijke bouw, waarbij het voorbereidende werk nog buiten beschouwing is gelaten.

De rijksoverheid droeg het grootste deel van de restauratiekosten. Voor een aantal projecten die niet binnen het restauratiebudget pasten, maakte de stichting 'Vrienden van het Schielandshuis' zich sterk. Door het uitgeven van restauratieverslagen wist de stichting verschillende belangstellenden te informeren over de

stand van zaken. Sponsors werden en worden benaderd om het inrichtingsbudget te versterken. Bij de veiling van een aantal sponsorprojecten wist de stichting zich in een dag ruim tweehonderdduizend gulden rijker. De stichting 'Vrienden van het Schielandshuis' zet haar activiteiten voort en draagt zo, in niet geringe mate, bij tot het behoud van Rotterdams historische schatten. Na een verblijf van elf jaar in het depot is een belangrijk deel van de historische collectie weer tentoongesteld. De zolder is gereserveerd voor een overzicht van de geschiedenis van het dagelijks leven in een middelgrote stad in de achttiende en negentiende eeuw. De tentoonstelling op de eerste verdieping zal de nadruk leggen op de bestuurlijke kanten van de stadsgeschiedenis van Rotterdam, terwijl die op de bel-etage de kunsthistorische aspecten belicht. De kelder is ter beschikking gesteld van de 'Atlas van Stolk', een bijna honderdvijftig jaar oude verzameling prenten en tekeningen. Het souterrain herbergt het museumrestaurant 'de Pappégay' dat niet alleen toegankelijk is voor museumpubliek, maar ook als stadsrestaurant zal fungeren. Zo toegerust en ingericht is het driehonderd jaar oude Schielandshuis een ideale plek om het historisch geheugen op te frissen.

Jan van den Noort

Verscheen eerder in *De Ingenieur* 99(januari 1987) nr. 1, 44-45.